

ΚΑΛΑΒΡΥΤΑ 1943: Η ΓΕΝΝΗΣΗ ΚΑΙ Η ΜΝΗΜΗ ΤΟΥ ΤΕΡΑΤΟΣ

Του Κώστα Β. Μάρκου

Ομιλία εκφωνηθείσα την Παρασκευή 13 Δεκεμβρίου 2013 στα Καλάβρυτα, κατά την επέτειο των 70 ετών από τη καταστροφή της Πόλης και τη σφαγή 700 ανδρών από τα ναζιστικά στρατεύματα κατοχής.

Πένθιμα κτυπούν πάντοτε σαν σήμερα οι καμπάνες στον Καλαβρυτινό χώρο.

Έχουν περάσει 70 χρόνια από το τραγικό γεγονός του Δεκεμβρίου 1943. Έχουν εισέλθει στη ζωή δύο γενεές και εκκολάπτεται η τρίτη γενεά απογόνων των 700 περίπου εκτελεσθέντων από τη Βέρμαχτ και τους εγχώριους συνεργάτες τους, ανδρών και αγοριών κατοίκων της περιοχής των Καλαβρύτων. Ζούμε το τελευταίο στάδιο μετάβασης από την άμεσα βιωμένη θύμηση στην έμμεση μνήμη, στο κατώφλι της ιστορίας. Ο αδυσώπητος χρόνος φροντίζει και βιολογικά πλέον να εκμηδενίζει τους συναισθηματικούς κραδασμούς των αυτοπτών των τραγικών γεγονότων. Η ζωή προχωράει και η ιστορία γράφεται, από τους ειδικούς και μη. Και καλά κάνει. Το πένθος, ατομικό και συλλογικό, επικράτησε αρχικά ως όφειλε με χαρακτηριστικά που επέβαλαν η παράδοση, οι ανθρώπινοι χαρακτήρες αλλά και οι σκληρές μέρες που ακολούθησαν εκείνο το σκληρό Δεκέμβρη. Σιγά-σιγά το πένθος έδωσε τη θέση του στη μνήμη όχι όμως στη λήθη και με ακόμα πιο αργές ατομικές και κοινωνικές διεργασίες στον ορθολογισμό. Έναν ορθολογισμό που δειλά αλλά σταθερά καταλαμβάνει το χώρο που είχε το συναίσθημα και αναλύει τα γεγονότα, ψάχνει, επικοινωνεί, ρωτάει, παίρνει πρωτοβουλίες, ανταλλάσει απόψεις, δημοσιεύει και ερευνά, όχι μόνο για την ιστορική καταγραφή της αντικειμενικής γνώσης, αλλά κυρίως με στόχο την αποφυγή της επανάληψης. Αν είναι δυνατόν, γιατί παραμένει ζητούμενο.

Στα επόμενα λίγα λεπτά θα προσπαθήσω να προσεγγίσω δύο σημαντικά ζητήματα. Ουσιαστικά θα τα ονοματίσω, γιατί στην πραγματικότητα μπορούν για τα ζητήματα αυτά να γραφούν τόμοι βιβλίων, από πιο ειδικούς από μένα.

Το ένα μείζων ερώτημα, είναι πως μεταμορφώνεται ένας απλός άνθρωπος με ευαισθησίες, με κουλτούρα, με αισθήματα, αναθρεμμένος στο περιβάλλον της Κεντροδυτικής Ευρώπης, εμφορούμενος από το πνεύμα είτε του διαφωτισμού είτε

του χριστιανισμού είτε και των δύο, σε στυγερό εγκληματία. Πως οι στρατιώτες της Βέρμαχτ, δηλ. του τακτικού στρατού και όχι των ειδικά εκπαιδευμένων Ες-Ες, μπορούν και επιτελούν ένα τέτοιο φρικτό έγκλημα και όχι μόνο στα Καλάβρυτα, αλλά και σε πολλές περιοχές της Ευρώπης.

Ο Χίτλερ είχε πει: «Το χρέος μας είναι η εξόντωση πληθυσμών. Αν θελήσει να με ρωτήσει κάποιος τι εννοώ, απαντώ. Εννοώ την εξαφάνιση ολόκληρων φυλετικών συνόλων. Η φύση είναι αδυσώπητη. Έχουμε επομένως το δικαίωμα και εμείς να είμαστε αδυσώπητοι. Αν στέλνω στη κόλαση του πολέμου το άνθος της γερμανικής νεολαίας, θυσιάζοντας αλύπητα το πολύτιμο γερμανικό αίμα, έχω χωρίς συζήτηση, το δικαίωμα να εξολοθρεύσω εκατομμύρια ανθρώπων κατώτερης ράτσας».

Ο Ρούντολφ Ες, ο διαβόητος διοικητής του κολασμένου Αουσβιτς, περιγράφει στην αυτοβιογραφία του τον εαυτό του ως ένα πολύ ευαίσθητο παιδί, πολύ σοβαρό αλλά και εύπιστο, στερημένο από κριτική διάθεση. Τον πείραζε, γράφει, κάθε αδικία, κάθε ανέντιμη συμπεριφορά, αγανακτούσε κάθε φορά που βρισκόταν μπροστά σε ένα ψέμα, μια ανήθικη πράξη. Δεν άντεχε στη θέα του αίματος. Η ξένη δυστυχία, η αρρώστια, η φτώχεια των άλλων ξυπνούσε μέσα του αισθήματα συμπόνιας. Ποιος; Ο Ρούντολφ Ες.... Ένας άνθρωπος που σαφέστατα δεν ήταν γεννημένος εγκληματίας, αλλά διαπαιδαγωγημένος από το σπίτι του στο σύστημα των ηθικών αξιών μιας αστικής οικογένειας, Αυτός ο άνθρωπος εξελίσσεται σιγά σιγά χωρίς ο ίδιος να το έχει θέσει ως σκοπό της ζωής του και χωρίς ίσως και να το συνειδητοποιήσει, σε έναν από τους πιο στυγερούς εγκληματίες που γνώρισε η ιστορία της ανθρωπότητας.

Έτσι διαμορφώθηκαν όλοι, ή τουλάχιστον οι περισσότεροι στρατιώτες εκείνου του φρικτού, σιδερόφραχτου στρατού. Εκπαιδεύτηκαν γι' αυτό. Στόχος της εκπαίδευσης τους ήταν, με τη μέθοδο της εγκατάστασης ορισμένων τύπων στερεότυπης συμπεριφοράς, η πρόκληση αντίδρασης σε ορισμένα ερεθίσματα με δεδομένο και μη μεταβαλλόμενο τρόπο, με τον αποκλεισμό της δυνατότητας κριτικής στάσης τόσο σε ότι αφορά τα κίνητρα, όσο και ότι αφορά τις αντιδράσεις τους. Ορισμένες λέξεις και ορισμένα σύμβολα έπρεπε να θέσουν σε κίνηση συγκεκριμένες στερεότυπες, πρωτόγονες ψυχικές διαδικασίες για συγκεκριμένο τρόπο δράσης. Λέξεις όπως εβραίος, τσιγγάνος, κομμουνιστής, αντάρτης κλπ

έπρεπε ακαριαία να δημιουργήσουν επιθετική ψυχολογία και στάση. Από τους ανθρώπους αυτούς είχαν εκλείψει οι ψυχικοί μηχανισμοί που ελέγχουν τις παρορμητικές δράσεις, είχαν αδυνατίσει η αυτόνομη κριτική σκέψη, τα ευγενέστερα συναισθήματα και η ικανότητα συγκράτησης των επιθετικών τάσεων μέσω των ηθικών συναισθημάτων. Οι μέθοδοι εκπαίδευσης τους στόχευαν στην απανθρωποποίηση τους και στη μετατροπή τους σε ρομπότ, με διαμορφωμένες κατεξοχήν αυτόματες πρωτόγονες ανακλαστικές αντιδράσεις που διαμόρφωναν έναν ορισμένο ανθρώπινο ψυχισμό. Έναν ψυχισμό ιδιόμορφα ακρωτηριασμένο απαραίτητο για να βρει ο ναζισμός τους εκτελεστές των σχεδιαζόμενων εγκλημάτων του.

Ο φασισμός και ο ναζισμός λειτουργεί ως ιδεολογία με μύθους και προλήψεις και αντιπαραβάλλει το ένστικτο στη λογική. Οι αντι-πνευματικές απόψεις της στηρίζονται σε μυθοποιήσεις: η μυθολογία της δράσης, η μυστικιστική προσέγγιση του αίματος, του έθνους, του αρχηγού και η αδιάκοπη μυθοποίηση της ιστορίας. Ο υποδειγματικός ναζιστής πρέπει να προσπερνά τη συγκίνηση που προκαλείται στο μέσο άνθρωπο από γεγονότα και τον επηρεάζουν συναισθηματικά.

Έφταιξε άραγε, όπως συχνά ακούγεται, η γνωστή γερμανική ιδιοσυγκρασία για την ανάπτυξη αυτού του φαινομένου ;

Δανείζομαι την απάντηση που έδωσε ο Ιάκ. Καμπανέλλης πριν από 10ετίες: «Ο ναζισμός δεν άρχισε με τον Χίτλερ, γι' αυτό και δεν τον πήρε μαζί του. Δεν εμφανίστηκε μόνο στη Γερμανία, γι' αυτό και δεν επανεμφανίζεται μόνο εκεί. Αλλά παντού όπου ουσιαστικά τον τρέφουν κοινωνικά προβλήματα. Και ο κίνδυνος τώρα δεν είναι η εμφάνιση ενός νέου Χίτλερ και η σπορά ενός άλλου μεγάλου πολέμου. Ο κίνδυνος είναι η αδιαφορία για τα αίτια που αναγεννούν τον ναζισμό και εν συνεχεία η απάθεια και η ανοχή για ένα φαινόμενο που μπορεί να εξελιχθεί σε μαζική διανοητική μόλυνση. Οι μεγάλοι πόλεμοι δεν αρχίζουν στα πεδία των μαχών, ούτε οι ολέθριες πολιτικές ιδεολογίες ξεκινούν από μαζικές συγκεντρώσεις, σε πλατείες. Αρχίζουν ανύποπτα στους χώρους της καθημερινής μας ζωής, ξεκινούν ακόμη και μέσα απ' το ίδιο μας το σπίτι».

Με άλλα λόγια ο καθένας από μας μπορεί να γίνει ναζιστής και φασίστας, αρκεί να δημιουργηθούν οι κατάλληλες συνθήκες κοινωνικές, ιδεολογικές, πολιτικές, οικονομικές ακόμα και ψυχολογικές. Ο καθένας ως άτομο, αλλά και ως κοινωνία. Είναι λοιπόν αναπόφευκτο να εμφανίζεται το φαινόμενο ακόμα και τώρα στο ξεκίνημα του 21^{ου} αιώνα; Τελικά η ανθρωπότητα δεν κινείται πάντα προς την πρόοδο, όπως διατείνεται ο διαφωτισμός, αλλά ανακυκλώνει τα πάθη της;

Την απάντηση έδωσε ο Μ. Χατζηδάκης πριν περίπου 20 χρόνια: «Ο Νεοναζισμός, ο φασισμός, ο ρατσισμός και κάθε αντικοινωνικό και αντιανθρώπινο φαινόμενο συμπεριφοράς δεν προέρχεται από ιδεολογία, δεν περιέχει ιδεολογία, δεν συνθέτει ιδεολογία. Είναι η μεγεθυμένη έκφραση - εκδήλωση του κτήνους που περιέχουμε μέσα μας χωρίς εμπόδιο στην ανάπτυξή του, όταν κοινωνικές ή πολιτικές συγκυρίες συντελούν, βοηθούν, ενισχύουν τη βάρβαρη και αντιανθρώπινη παρουσία του. Ο φασισμός στις μέρες μας φανερώνεται με δύο μορφές. Η προκλητικός, με το πρόσχημα αντιδράσεως σε πολιτικά ή κοινωνικά γεγονότα, ή παθητικός μες στον οποίο κυριαρχεί ο φόβος για ότι συμβαίνει γύρω μας. Ανοχή και παθητικότητα λοιπόν. Κι έτσι εδραιώνεται η πρόκληση. Με την ανοχή των πολλών. Νεοναζισμός δεν είναι οι άλλοι. Είναι οι μισητοί δολοφόνοι, που βρίσκουν όμως κατανόηση από τις διωκτικές αρχές λόγω μιας περιέργης αλλά όχι και ανεξήγητης συγγενικής ομοιότητας. Είναι εκείνοι που τους έχουν συνηθίσει οι αρχές και οι κυβερνήσεις, σαν μια πολιτική προέκτασή τους ή σαν μια επιτρεπτή αντίθεση, δίχως ιδιαίτερη σημασία που να προκαλεί ανησυχία. Η μόνη αντιβίωση για την καταπολέμηση του κτήνους που περιέχουμε είναι η Παιδεία. Η αληθινή παιδεία. Και όχι η ανεύθυνη εκπαίδευση και η πληροφορία χωρίς κρίση και χωρίς ανήσυχα αμφισβητούμενη συμπερασματολογία. Η παιδεία που δεν εφησυχάζει ούτε δημιουργεί αυταρέσκεια στον σπουδάζοντα, αλλά πολλαπλασιάζει τα ερωτήματα».

Συμπληρώνω εγώ: Η διδασκαλία της Ιστορίας στα σχολεία όχι μόνο δεν πρέπει να περιορισθεί σε απλή έκθεση γεγονότων, όπως εισηγούνται ορισμένοι, αλλά πρέπει να επεκταθεί σε κριτική θεώρηση τους. Τότε μόνο θα αποφευχθούν οι εύκολες αρχέτυπες συμπερασματολογίες και οι νέοι θα εφοδιασθούν με γνώση, το κύριο και φοβερό όπλο της δημοκρατίας και του ανθρωπισμού.

Περνάω τώρα στο δεύτερο ζήτημα που θα θίξω στα εναπομείναντα λίγα λεπτά.

Σήμερα δεν πενθούμε με την έννοια του συναισθηματικού τραύματος που μας προκάλεσε ένα τραγικό γεγονός. Σήμερα μνημονεύουμε. «Με μια μνήμη που όπου και να την αγγίξεις πονάει». Στα 70 τελευταία χρόνια η θύμηση κατακλύζεται από τις τραυματικές ατομικές μνήμες, από τις επίσημες μνήμες, από τις ανεπίσημες και υπόγειες μνήμες και από τις συλλογικές μνήμες. Διαδοχικά, κάθε ιστορική περίοδος προτάσσει διαφορετικές εκδοχές των γεγονότων. «Οι πόλεμοι της μνήμης» είναι παρόντες. Ο ιστορικός Α. Λιάκος γράφει για τη Δημόσια Ιστορία ότι «καθώς μεταβάλλεται το εκάστοτε παρόν, μεταβάλλεται μαζί και το εκάστοτε παρελθόν, γιατί μεταβάλλονται τα ζητούμενα της ιστορίας». Ο δε Τζ. Όργουελ στο περίφημο βιβλίο του «1984» λέει: «Όποιος ελέγχει το παρόν, ελέγχει το παρελθόν. Όποιος ελέγχει το παρελθόν, ελέγχει το μέλλον».

Έτσι, μετά τη καταστροφή τις πρώτες 10ετίες του '50 και '60, κυριάρχησε η άποψη ότι έφταιγαν οι αντάρτες και αν καθόμασταν ήσυχοι δεν θα παθαίναμε τίποτα. Και όχι μόνο. Αλλά και ότι τα ανταρτικά σώματα την τραγική μέρα ήταν παρόντα δήθεν στα γύρω βουνά και παρακολουθούσαν το αποτρόπαιο έγκλημα με απάθεια(!), σκοπεύοντας να εκμεταλλευτούν πολιτικά το γεγονός. Ήταν η εποχή που η Εθνική Αντίσταση 41-44 ήταν εξοβελιστέα και ακόμα και η αναφορά σε αυτήν προκαλούσε κατασταλτικά μέτρα. Οι μνήμες καταγράφηκαν και προσαρμόστηκαν στη κυρίαρχη άποψη των ημερών εκείνων.

Μετά τη μεταπολίτευση και τις 10ετίες '70 και '80 το εκκρεμές της ιστορικής μνήμης διέγραψε αντίθετη φορά. Η Εθνική Αντίσταση βγήκε από το παρασκήνιο, τιμήθηκε από την Πολιτεία και η Δημόσια Ιστορία, αναδείχθηκε. Το ανταρτικό συλλογικά ηρωοποιήθηκε τόσο σε τοπικό, όσο και πανελλήνιο επίπεδο και καινούριες μνήμες ανασύρθηκαν, καταγράφηκαν και αναπροσαρμόστηκαν. Για πρώτη φορά αναφέρθηκε η παρουσία γερμανοντυμένων «Ελλήνων», συνεργατών των Γερμανών μέσα στα στρατεύματα που κατέκλυσαν την πόλη. Προωθήθηκε ακόμα και η άποψη ότι κάποια φιλογερμανική τάση επεκράτησε στους κατοίκους και τους παγίδεψε στο να παραμείνουν στην πόλη οι φιλήσυχοι, δηλαδή αυτοί που δεν έχουν συγγενείς αντάρτες, και δεν θα πάθουν τίποτα.

Από τις αρχές του '90 φαίνεται ότι η σκόνη άρχισε να κατακάθεται. Το ιστορικό αυτό γεγονός άρχισε να διερευνάται με επιστημονικά κριτήρια και οι αναφορές έμμεσες ή άμεσες, να διηθούνται και να υποβάλλονται στη βάσανο της ιστορικής τεκμηρίωσης. Η ψύχραιμη ανάγνωση των πηγών αντικατέστησε τους κάθε είδους ερασιτέχνες μελετητές του Καλαβρυτινού ολοκαυτώματος. Βεβαίως η μελέτη αλλά και η συζήτηση συνεχίζεται. Η Ιστορία δεν έχει γραφτεί ακόμα με τέτοιο τρόπο που να μην προσφέρει σε κανένα τη δυνατότητα «ελέγχοντας το παρελθόν, να εξουσιάζει το μέλλον». Στις μέρες μας η έρευνα άρχισε να κινείται στη καταγραφή των λεπτομερειών και την αναδίφηση των αρχείων, με σκοπό να ξαναγραφεί και πάλι η ιστορία.

Το σήμερα όμως επανέρχεται σαρκαστικά και προκαλεί. Οι εξελίξεις των τελευταίων 3 ετών στην πατρίδα μας και οι δύσκολες ώρες που περνά η ελληνική κοινωνία φέρνουν στο προσκήνιο για μια ακόμα φορά το παρελθόν. Και τίθεται με ένταση το συνεχές ζητούμενο: Το παρελθόν θα γίνει αντικείμενο χρήσης και με ποιες σκοπιμότητες; Ή θα αντληθούν συμπεράσματα και θα αναληφθούν πρωτοβουλίες που θα στήσουν ανάχωμα στην επανάληψη του φαινομένου. Οι κατάλληλες συνθήκες, κοινωνικές, ιδεολογικές, πολιτικές, οικονομικές ακόμα και ψυχολογικές δημιουργήθηκαν. Την ευθύνη φέρουν πρωτίστως οι κρατούντες. Δυστυχώς, χρειάστηκε να υπάρξουν και ανθρώπινα θύματα για να αφυπνιστούν οι συνειδήσεις και να κινητοποιηθούν πολιτικοί και πολίτες απέναντι στις ναζιστικές απόψεις και εκδηλώσεις. Τίποτα παρόμοιο δεν είχε συμβεί όταν βλέπαμε τα αλλεπάλληλα ρατσιστικά εγκλήματα με στόχο μετανάστες, να περνούν στα «ψιλά» της ειδησεογραφίας. Την ευθύνη αυτή φέρει και η κοινωνία όσο κι αν αυτή η διαπίστωση προκαλεί μελαγχολικές σκέψεις για το επίπεδο της δημοκρατίας μας. Ακόμα και έτσι όμως, νομίζω ότι τώρα άλλαξαν τα πράγματα. Λες και ξαφνικά έσπασε το κέλυφος που ποικιλοτρόπως προστάτευε και ενίσχυε τόσα χρόνια, ηθικά και υλικά, τη δράση μιας ναζιστικής συμμορίας. Φάνηκε η πραγματική εγκληματική της φύση. Μια προστασία και ενίσχυση που προερχόταν ακόμα και από θιασώτες του Ευρωπαϊκού πνεύματος η και από πνευματικούς ηγέτες που είχαν χρέος να διδάσκουν την αγάπη. Για πρώτη φορά τώρα εκδηλώνεται τόσο καθολικό το αίτημα αντιμετώπισης της δράσης της και δεν ακούγονται παρά μόνο αδύναμες οι φωνές που επιχειρούν να καλύψουν τα εγκλήματά της είτε πίσω από

τις ευθύνες των κυβερνώντων, είτε αντισταθμιστικά με άλλα εξίσου αποτρόπαια εγκλήματα. Ευθύνες που φυσικά υπάρχουν, αλλά είναι εντελώς άλλης τάξης.

Τελειώνοντας, επιτρέψτε μου για ένα λεπτό μια προσωπική αναφορά. Γεννήθηκα στα Καλάβρυτα 10 χρόνια μετά τη Καταστροφή. Από τα πρώτα μαθητικά μου χρόνια στο Δημοτικό Σχολείο θυμάμαι την ημέρα αυτή σαν μια σχολική αργία όπως οι άλλες, 28 Οκτωβρίου, 25 Μαρτίου. Θυμάμαι όμως τη μαυροντυμένη φιγούρα της γειτόνισσας μας της κυρά-Μαρίας, μάνας της κυρά-Καλλιόπης, να κάθεται στη μάντρα του σπιτιού της να κλαίει βουβά και να ολοφύρεται. Δεν καταλάβαινα. Η κυρά-Μαρία είχε χάσει κατά την Πιο Μαύρη Μέρα της Κατοχής, τον άνδρα της και τα τρία αγόρια της. Άρχισα κάτι να αντιλαμβάνομαι αργότερα στο Γυμνάσιο και περισσότερα στο Λύκειο καθώς, όπως σαν σήμερα, μετά το μνημόσυνο παίρναμε πεζή το δρόμο για τη Ράχη του Καπή. Και έκανε πάντα, αυτό το αναθεματισμένο κρύο. Και αναρωτιόμουν, όπως μετά από λίγο όταν βγούμε από την εκκλησία και η παγωνιά αγγίζει τα πρόσωπα μας, αυτές οι γυναίκες πως άντεξαν μέσα στη τόση φρίκη; Μέσα στη παγωνιά του καιρού, στη παγεράδα του θανάτου με τα σπίτια τους καμμένα. Κάθε μια τους «όρθια και μόνη μέσα στη φοβερή ερημία του πλήθους».

Φαίνεται, ότι ο ατομικός πόνος βιώνεται διαφορετικά στα πλαίσια του συλλογικού πόνου. Υποσυνείδητοι αμυντικοί μηχανισμοί αναδύονται στην επιφάνεια και θωρακίζουν τον καθένα κάνοντας τον κομμάτι ενός πολυκυτταρικού οργανισμού που επιφορτίζεται και σηκώνει την «όλη» συμφορά. Οι ίδιοι μηχανισμοί άλλωστε λειτουργούν και κατά την εκδήλωση πράξεων ανδρείας. Έτσι ακριβώς δεν είπε και ο Περικλής πριν 2500 χρόνια στον «Επιτάφιο», μπροστά στα άψυχα σώματα των πρώτων νεκρών του Πελοποννησιακού Πολέμου; «Των πολλών ο θάνατος, ουκ έστιν θάνατος».

Κυρίες και Κύριοι,

Τα Καλάβρυτα ως τόπος μαρτυρίου με παγκόσμιο συμβολισμό, η κοινωνία και η Πολιτεία συνολικά, έχουν το χρέος να διασώσουν αυτή την ιστορική μνήμη και να ενδυναμώσουν την ιστορική συνείδηση προς όφελος της ειρήνης και των δικαιωμάτων των ανθρώπων και των λαών.

Προχωρούμε μπροστά.

.....
ΒΙΒΛ : - Χάγκεν Φλάισερ «Οι πόλεμοι της μνήμης» , εκδόσεις Νεφέλη,

- Τα απομνημονεύματα του Ρούντολφ Ες, εκδόσεις Νεφέλη,

- Φρανκ Μάγιερ «Από τη Βιέννη στα Καλάβρυτα», εκδόσεις Εστία.

Ο Κώστας Μάρκου είναι Αν. Καθηγητής στο Ιατρικό Τμήμα του Πανεπιστημίου της Πάτρας